

Koulutuspäivät 2-3.11.2009 Vaasa & Seinäjoki

Luentotiivistelmä

Vauvan parhaaksi – äidin kuntoutuminen päihderiippuvuudesta odotus- ja vauva-aikana

Kehittämispäällikkö Maarit Andersson

Ensi- ja turvakotien liitto

Asemamiehenkatu 4, 7.krs 00520 Helsinki

maarit.andersson@ensijaturvakotienliitto.fi (09) 4542 4440

Vanhempien päihteiden käyttö on yleisin syy pienten lasten huostaanottoihin Suomessa. Alkoholin kulutus on viime vuosina lisääntynyt, siitä on tullut monille osa arkea. Myös huumeiden käyttö on lisääntynyt ja erilaisten huumeiden kirjo kasvanut. Päihteiden käytön lisääntyminen koskee naisia siinä kuin miehiäkin. Tämä tarkoittaa sitä, että runsaasti päihteitä käyttävien joukkoon mahtuu myös raskaana olevia naisia ja vauvaperheitä, joiden päihteiden käyttö on muodostunut ongelmaksi. Tutkimustietojen mukaan noin kuudella prosentilla raskaana olevista naisista on päihderiippuvuus. Tästä voidaan laskea, että vuosittain noin 3500 sikiön kehitys on vaarassa päihteiden takia.

Äidin odotusaikainen päihdeongelma on riski vauvan terveydelle ja kehitykselle sekä suoran sikiöaikaisen ainevaikutuksen vuoksi että äidin ja vauvan välisen vuorovaikutussuhteen kehittymisen kannalta. Vauva ei voi odottaa äidin päihdekuntoutumista, vaan tarvitsee välitöntä tarpeidensa tyydytystä, sillä mahdollistetaan vauvan terve kehitys. Siksi tarvitaan odottavien äitien ja vauvaperheiden päihdekuntoutusta yhdistettynä äidin ja vauvan varhaisen vuorovaikutussuhteen ja vanhemmuuden tukemiseen.

Ensi- ja turvakotien liiton valtakunnallinen Pidä kiinni -hoitojärjestelmä on tarkoitettu päihdeongelmallisille odottaville äideille ja vauvaperheille. Hoitojärjestelmän muodostavat 7 päihdeongelmien hoitoon erikoistunutta ensikotia ja niiden avopalveluyksikköä eri puolilla Suomea. Ne ovat lastensuojelun toimintayksiköitä, joiden sisään on rakennettu vauvalähtöisen päihdekuntoutuksen hoitomalli. Vanhempien päihteiden käyttöä ja sen vaikutuksia tarkastellaan yhdessä vanhemman kanssa vauvan näkökulmasta. Vanhemmuus ja vauvan näkökulman ymmärtäminen nähdään tärkeänä päihdekuntoutusta tukevana ja motivoivana tekijänä. Vanhemmuus on päihteistä irtautumisessa voimavara ja raskaus- ja vauva-aika ovat äidille päihteettömyyteen motivoivaa aikaa. Päihdekuntoutuksessa on siksi tärkeää vahvistaa hyvää vanhemmuutta, jossa äiti päihdemaailman sijaan voi löytää itselleen sellaisen merkityksellisen roolin ja vahvistaa sellaisia toimintatapamuksiaan, jotka eivät suosi päihteiden käyttöä. Lapsen todellistuminen kuntoutuksen aikana tukee vanhemman päihdekuntoutusta ja sen vuoksi päihteiden käytön tutkiminen, pohtiminen ja ymmärtäminen vauvan näkökulmasta on tärkeää. Mitä arvokkaampi tavoite on emotionaalisesti (oman vauvan hyvinvointi), sitä todennäköisempää on motivoituminen. Vauvan kanssa eletty päihteetön arki toimii päihteettömyyttä tukevana ja motivoivana elementtinä päihdekuntoutuksessa. Sekä vauva että vanhempi hyötyvät kuntoutusjaksosta.

Vauva kasvaa ja kehittyy varhaisen vuorovaikutussuhteen varassa. Hän tarvitsee läheisen aikuisen jatkuvaa, emotionaalisesti riittävän sensitiivistä läsnäoloa ja kannattelua sekä fyysisten ja psyykkisten tarpeidensa säätelyä. Sen edellytyksenä on vanhemman riittävä herkkyys vastaanottaa vauvan viestejä, tulkita ne oikein ja reagoida niihin riittävän nopeasti. Viimeaikaisten tutkimusten mukaan vanhemman sensitiivisen vuorovaikutuksen taustalla ajatellaan olevan ns. vanhemman reflektiivinen kyky. Se on vanhemman kykyä pysähtyä pohtimaan omia ja vauvan tunnetiloja sekä ymmärtää niiden vaikutusta toisiinsa. Reflektiivisen kyvyn avulla äiti tunnistaa yhteyden lapsen

mielentilan ja käyttäytymisen välillä. Äidin kyky reflektoida mahdollistaa sensitiivisen vuorovaikutuksen vauvan kanssa. Sensitiivinen äiti ymmärtää vauvan mielen erillisenä omastaan ja kykenee tavoittamaan vauvan tunteita ja kokemusta suhteessa omaan toimintaansa ja mielentilaansa.

Vanhempien reflektiivisen kyvyn kehittymistä tuetaan Pidä kiinni -yksiköissä reflektiivisen työotteen avulla. Vanhempien reflektiivistä kykyä vahvistamalla tuetaan sekä vanhemmuutta että päihdeettömyyttä. Reflektiivinen työote on tapa olla suhteessa, tapa tarkastella asioita. Äitiä ei ohjeisteta ylhäältä päin, vaan asetutaan yhdessä tutkimaan tilanteita, kysellään miltä vauvasta mahtaa tuntua ja etsitään yhdessä vastauksia. Reflektiivinen työote läpivalaisee koko työskentelyn, jolloin reflektiivinen vauvan mielessä pitäminen on mahdollinen ja välttämätön jokaisessa päivässä. Arjen pienistä interventioista voi tulla merkityksellisempiä kuin pelkästään keskustelusta yksilö- ja ryhmätilanteessa – tämä oivallus muuttaa työskentelytapojen painoarvoa.

Päihdekuntoutukseen ja terapiatyöhön liittyvissä vaikuttavuustutkimuksissa on todettu, että hoitomenetelmien kesken ei ole suuria vaikuttavuus-eroja. Erot ovat enemmän työntekijälähtöisiä ja siten vuorovaikutukseen liittyviä. Ominaisuuksissa on kyse työntekijöiden taidoista luoda tukeva vuorovaikutussuhde, luottamuksen ilmapiiri ja asiakasta kunnioittava ja turvallinen ymmärtävä ihmissuhde. Hyvän asiakassuhteen elementtejä ovat hyväksyminen, välittäminen, luottamus ja jämäkkyys. Hyviä auttajan ominaisuuksia ovat empatia, aitous, asiakkaan kunnioittaminen ja konkreettisuus. Työskentelyn perustana on asiakkaiden ja työntekijöiden välinen luottamuksellinen yhteistyösuhde. Työntekijöiden motivaatio, innostus ja sitoutuneisuus ovat merkittävässä roolissa asiakasta auttavassa työskentelysuhteessa.

Kuntouttavan ilmapiirin merkitys nähdään työskentelyssämme tärkeäksi. Sitä voidaan kuvata Winnicotin käsitteellä kiinnipitävä ympäristö. Sillä tarkoitamme kannattelevaa ja mahdollistavaa ympäristöä, joka sallii asiakkaan heikkouden, riippuvuuden ja kykenemättömyyden ja samalla luo toiminnan edellytyksiä. Uhkaavat asiat, kuten heikkous ja särkyminen tulevat mahdollisiksi kohdata. Asiakassuhde voi parhaimmillaan muodostua kiinnipitäväksi ympäristöksi, jossa asiakas saa voimansa koottua ja hän saa otteen vaikeaan ja sotkuiseen elämäntilanteeseensa. Kiinnipitävän ympäristön käsitteestä onkin johdettu koko hoitojärjestelmän nimi ”Pidä kiinni” tarkoittaen sitä, että asiakasta kannatellaan ja tuetaan ja häneen uskotaan silloinkin, kun hän ei ehkä itse vielä jaksa uskoa. Pidetään kiinni silloinkin, kun asiakas olisi valmis luovuttamaan.

Voisi ajatella, että varhaisen vuorovaikutussuhteen ja vanhemmuuden tukeminen lastensuojelussa ja päihdekuntoutus olisivat kaksi erisuuntaan vievää tehtävää ja ettei niiden yhdistäminen ole mahdollista. Pidä kiinni -järjestelmässä tehty tiivis kehittämistyö on kuitenkin osoittanut, että se on paitsi mahdollista se myös tuottaa tuloksia. Kaksi perustehtävän osaa tukee kuntoutuksessa merkittävästi toisiaan koko ajan. Ne pitääkin hoitaa yhdessä. Niiden avulla on mahdollista saavuttaa vaikeasti päihdeongelmaisten äitien kuntoutuminen ja heidän vauvojensa terve kehitys. Työskentelyssä varhainen ehkäisevä työ liittyy korjaavan työhön. Interventio on suhdeperustainen kahdella tasolla. Äiti voi kasvaa, kehittyä ja korjata vääristyneitä tunne- ja toimintatapojaan luottamuksellisissa suhteissa kuntoutuksen aikana. Samalla vaikutetaan äidin ja vauvan väliseen suhteeseen ja sen emotionaaliseen laatuun. Lisäksi interventio on moniulotteinen, pelkkä päihdekuntoutus ei riitä eikä pelkkä kiintymyssuhteen tukeminen.

Pidä kiinni -hoitojärjestelmän kokemukset osoittavat, että päihdeongelmaisia odottavia äitejä voi ja kannattaa hoitaa. Sikiön ja vauvan kannalta kyseessä on terveen kehityksen turvaaminen. Äidin kannalta aika on erityinen mahdollisuus muuttaa elämän suuntaa. Kun hoidossa päästään hyvään alkuun, mikään ei anna äidille enempää voimavaroja kuin vauvan terve kehitys ja vauvan ilo.